

Ярослав ЯНОВСЬКИЙ**ХРИСТИЯНІЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ ГУНІВ, УТВОРЕННЯ
ІМПЕРІЇ АТТИЛИ І "ГОТСЬКЕ ПИТАННЯ" (ІІІ)**

У статті автор розглядає комплекс питань, пов'язаних з аналізом свідчень низки пізньоантичних та ранньосередньовічних писемних джерел, де мова йде про християнізацію частини західних гунів, яка мала місце після смерті гунського вождя Аттіли й розпаду його "імперії". Окремо автором висвітлюється проблема створення гунським керманічем потужної номадичної "імперії" зі значною кількістю воєнних союзників, переважно – германських племен. Увага акцентується на загальній характеристиці тогочасних міжнародних відносин на терені Європи, аналізі зовнішньополітичних векторів західноримської політики та дипломатії, а також ролі й стратегії Візантії на тлі Великого переселення народів.

Ключові слова: гунни, гунська імперія, Валамир, Ругіла, Аттіла, Західна Римська імперія, Візантія, готи, "готське питання", християнізація варварів.

Ярослав ЯНОВСКИЙ**ХРИСТИАНИЗАЦИЯ ЗАПАДНЫХ ГУННОВ, ВОЗНИКНОВЕНИЕ ИМПЕРИИ АТТИЛЫ И "ГОТСКИЙ ВОПРОС" (III)**

В статье автор рассматривает комплекс вопросов, связанных с анализом сведений ряда позднеантичных и раннесредневековых письменных источников, в которых речь идет о христианизации части западных гуннов, которая имела место после смерти гуннского вождя Атилы и развала его "империи". Отдельно автором освещается проблема создания гуннским правителем мощной номадической "империи" с большим числом военных союзников, преимущественно – германских племен. Внимание акцентируется на общей характеристике тогдашних международных отношений на территории Европы, анализе внешнеполитических векторов

западнаримської політики і дипломатії, а також ролі і стратегії Візантії на фоні Великого переселення народів.

Ключевые слова: гунны, гуннская империя, Валамир, Ругила, Атила, Западная Римская империя, Византия, готы, “готский вопрос”, христианизация варваров.

Yaroslav YANOVSKY

CHRISTIANIZATION OF THE WESTERN HUNS, FORMATION OF THE EMPIRE OF ATILA AND “GOTHIC QUESTION” (III)

In this article author examines the complex issues associated with the analysis of the testimony of a number of Late and early medieval written sources, which deals with the Christianization of the Western Huns, which took place after the death of Hun leader Attila and the collapse of his “empire” Separately, the author highlights the problem of creating a powerful nomadic Hun helmsman “empire” with a significant number of military allies – mainly Germanic tribes. Attention is focused on the general characteristics of contemporary international relations in the territory of Europe, analyzing vectors west-rome foreign policy and diplomacy, and the role and strategy of the Byzantine Empire against the backdrop of the Great Migration.

The author stops his investigation to cover a number of key aspects related to “Gothic question” – military and geopolitical confrontation between the Huns and Goths, the consequences of this conflict for the Greco-Roman Empire. Using information contained in the sources, the author reconstructs the historical events of IV-VII centuries, since Huns transition through the “Caspian Gates”, their movement to the Black Sea, the war against the Alans, invading Hun army through the Cimmerian Bosphorus in Tauris, the destruction of the Bosphorus kingdom. Next we consider: Battle of the Huns in the lower Dnieper with the Ostrogoths, led by Vinitariyem; defeat the Ostrogoths and full approval of the Hun Nomads on the Black Sea; transfer rates of the main Hunnic leaders in Azov – Melitopol district; distribution of power from Pannonia to the Lower Dniester and the beginning of migration towards the European West; beginning of the military campaign against the Visigoths.

In the last part of the article the author has dedicated coverage of the main stages of the history of the Hun leader board Balamyra early V century. Hun creation of military-political alliances, campaign Rudily the walls of Constantinople and the devastation the Huns Balkan-Danubian provinces of both empires – Byzantine and Western Europe, the era Scourge of God – Attila, the Hun as a state in the European territory reached its highest military and political rise, and after the death of Attila began to disintegrate and gradually, piece by piece, until the end of VII century integrates – by civilization adaptation – in early medieval Central European and Near Eastern societies.

Keywords: *Huns Hun Empire, Valamyr, Ruhila, Attila, the Western Roman Empire, Byzantium, the Goths, “Gothic question”, Christianization of barbarians.*

Завершуючи розгляд кола питань, піднятих у попередніх публікаціях*, необхідно зазначити, що загальна хроніка появи та участі західних гунів у процесі Великого переселення народів (на тлі гуно-готського воєнного протистояння та вирішення “готського питання”) зводиться до наступних ключових дат. “Готське питання” свої витоки бере в подіях 365-367 рр., коли вестготи під проводом Атанаріха (365-381) виходять з очолюваної остготами політичної системи і витримують важку війну з римлянами на Дунаї; одночасно у вестготському племінному середовищі починає поширюватись християнство. Протягом 368-369 рр. Бретаніо (Вретаніо) стає єпископом Малої Скіфії й організує активну місіонерську діяльність на землях готів [71, с. 106].

70-ті рр. IV ст. позначені, як відомо, виходом на європейську арену гунського етносу. Згодом він відіграє ключову роль у міжнародних (воєнно-політичних) відносинах першої половини V ст., але для свого домінування гунській номаді необхідно було позбутися

---

*Див.: Яновський Я. Християнізація західних гунів, утворення імперії Аттіли і “готське питання” (I) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Вишніця: Черемош, 2014. – Т.2 (38). – С. 110-130; Яновський Я. Християнізація західних гунів, утворення імперії Аттіли і “готське питання” (II) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Вишніця: Черемош, 2015. – Т.1 (39). – С. 86-105.

готського впливу й готського контролю над більшістю германських племен і зайняти їхнє місце. Так для гунів, з їх появою на території Європи й зведенням укріплених поселень (мал. 1), принципово постало “готське питання”, яке вимагало виключно мілітарного розв’язання; як виявилось надалі, лише готи не бажали змиритись із присутністю на своїх територіях жорстоких та безжальних прибульців.

Мал. 1. Укріплене поселення гунів середини V ст.
з кільцевими стінами. Реконструкція.

Вторгнення гунів почалося 370 р. через Кіммерійський Боспор у Тавриду; Боспорське царство було знищене [47, с. 34-35]. Через два роки (372 р.) Готією поширилась хвиля антихристиянських переслідувань; мученицькою смертю загинули Св. Микита й Св. Савва [38, с. 471]. Ще через три роки (375 р.) на Нижньому Дніпрі відбулась перша масштабна гуно-готська битва: остготи під проводом Вінитарія зазнали нищівної поразки. Невдовзі загинув і король Германаріх (351-376). Наслідком стало повне утвердження гунів у Північному Причорномор’ї; крім того відбулось перенесен-

ня головної ставки гунських вождів у Приазов'я (район Мелітополя). Остготські племена тим часом розділились на три частини, кожна зі своїм королем – Гунімундом, Вінітарієм (наступником Германаріха) та Вітіміром [36, с. 51].

Зрештою, 378 р. остготи, після ще декількох кровопролитних боєзіткнень і смерті Вітіміра, змушені були визнати над собою гегемонію гунів, а наступний король – Хунімунд, навіть зобов'язався постачати до лав гунської кінноти остготських воїнів [68, с. 73]. Вестготи, які відмовились визнати зверхність гунів, мігрували на захід і опинились на Балканському півострові, у володіннях Римської імперії. У підсумку гунська номада до кінця IV ст. поширила свою владу до Нижнього Подністров'я і створила безпосередню загрозу для вестготів. Проте останні перетворились на федератів Рима й уникнули прямого зіткнення.

Протягом 80-х рр. IV ст. Вінітарій (375-376) консолідує сили остготів і розпочинає агресію проти антів. Під час війни з ними він спочатку зазнає поразки, але незабаром захоплює й розпинає їхнього володаря Божа (Буса) з синами і 70 старійшинами. Для гунів таким чином знов актуалізується “готське питання” і вони вдаються до рішучих дій з метою не допустити зміцнення та політичного піднесення “небезпечних готів” [78, с. 64]. Отже в ситуації, що склалась, гуни виступають на підтримку антів і гунський керманич Баламбер (Баламир) перемагає Вінітарія. На 387 р. остготи остаточно визнають владу гунів [78, с. 64]. Анти також входять до очолюваного гунами строкатого (в етнічному плані) військово-політичного об'єднання [38, с. 471]. Неприборканими залишились вестготи, які 410 р., очолювані Аларіхом (382-395), здобули Рим (помста ображеного Аларіха латинянам за те, що ті не дарували йому звання *magister militum*) і зайняли всю Південну Галлію. Подальші події довели: гунські правителі першої третини V ст. (до Аттіли) (мал. 2) добре усвідомлювали, що “готське питання” залишилось вирішенням не до кінця, і воно складало приховану, але реальну загрозу існуванню “кочової імперії” [78, с. 65].

Джерела IV – першої половини V ст. достатньо виразно ілюстру-

Мал. 2. Гунський вождь
першої половини V ст.
Реконструкція А. Шпільова

ють складні етнополітичні процеси, що мали місце в греко-римському соціумі у зв'язку зі згадуваним вище Великим переселенням народів. Прикладом слугують опуси галльського поета, письменника й церковного діяча Гая Соллія Аполлінарія Сидонія (431-486), не менш авторитетного латинського церковного письменника Св. Амвросія, єпископа Медіоланського (334-397), відомого християнського апологета й полеміста, далматинця Св. Євсевія Ієроніма (Стридонського) (348-420), де автори описують гунів та їхні

“діяння” виразно, образно, та дещо гіперболізовано.

Ось, наприклад, як це робить Аполлінарій Сидоній у “Панегірику, мовленому Амфемію Августу, вдруге консулу”: “Але полишимо цих грабіжників. Я краще розгорну діяння війни. Цю війну підняв не малий загін і не ти, Спартаку, закутий для гладіаторства, що розламав двері в'язниці, кочове стовпище Скіфської землі, прикметне дикістю, суворістю, хижістю, бурхливістю, яке видається варварським навіть для автохтонних варварських племен; його проводирем і громадянином був Гормідак. Їхні землі, звичаї і походження ось які. Там, де спадає з Рифейських скель білий Танаїс, що мчить з Гіперборейських гір, під віссю Ведмедиці живе грізне духом і тілом плем'я. Навіть лиця дітей навіюють особливий жах. Над округлою масою тіла – здіймається вузька голова; під чолом у двох щілинах є зір, але немає очей; світло, що проходить у вмістилище мозку,

ледь доходить до запалих очних яблук, проте не заплющених; бо через малі склепіння вони бачать великі простори; і зіркі крапки у глибоких западинах надолужують більший орган зору.

Далі, для того щоб над щоками не проступали дві цівки носа, його навколо обв'язує тасьма, яка стискує ніжні ніздрі, щоб вони могли входити під шоломи. Так материнська любов спотворює дітей, народжених задля битв, бо розтягнута площа щік стає ширшою, якщо посередині не вивищується ніс. Інші частини тіла у чоловіків прикметні красою: широкі груди, могутні плечі, підтягнутий під кишками живіт. Зріст у пішоходця середній, але стає високим, якщо дивитись на вершників: так вони часто здаються високими, коли сидять. Ледь відлучений від грудей матері малюк стане на ноги, як одразу дзвінконогий кінь підставляє йому спину; можна подумати, що тулуби коней зрощені з чоловічими; так міцно сидить вічно на коні вершник, мовби прикутий до нього; інше плем'я гасає на хребті рогоногих і живе на них. До серця їм – округлені луки і дротики, у них страшні й певні руки, які завдають влучними списами неминучу смерть і лють, що вміє грішити непомильними ударами.

Це плем'я зненацька вирвалось, переїхало на колесах через замерзлий Істр і прийшло до нас, а колія пройшла сухими водами. Ти йдеш прямо проти нього, мандруючого дакійськими степами, наступаєш, перемагаєш, замикаєш; і як тільки побачила тебе Сердика після розмічення простору для табору, тиснеш їх облогою. Вона настрахалась тебе, що довго й міцно стояв на валу, тому що воїни чинили недозволені, але явні, відкриті, не приховані наскоки на лани. Хоча у них часто не вистачало Церери [хліба] і постійно Лією [вина], але не було нестачі в дисципліні, тому поблизу ворога вони найбільше боялися свого проводиря” [3, с. 48-49; 38, с. 186-187].

“Таким чином, продовжує Аполлінарій, нарешті сталося, що твій тодішній випадковий союзник, який незабаром став зрадником, даремно явив їм тил під час проведеної битви. Коли він уже швидко втікав, оголюючи фланги, ти один стояв лавою, до тебе поривався загін, розпорошений через втечу проводиря; на тебе,

втомленого пішою битвою, нападала кіннота, і воїни, котрі йшли за тобою, не відчували себе полишеними у бою. Іди тепер, сивий віку предків, і виставляй славу старовинного Тулла, що він у чудовому умовлянні брехливо приховав хиткий союз збіглого Метта. У тебе немає нічого подібного, ти не бажаєш обдурювати свого ворога. Воїн переміг тоді, коли побачив для себе потребу у допомозі; переміг по тому, як дізнався, що його кинули. Проводир біжить: ти наздоганяєш; відновлює битву: ти перемагаєш; замикається: ти штурмуєш; робить вилазку: ти відкидаєш і ставиш його смерть ціною миру для сарматів. Вимога виконується: перекинчика вже умертвили за твоїм наказом, і твоя жертва загинула від меча іноземця” [3, с. 48-49; 38, с. 187-188].

Як бачимо, у панегірику II автор згадує походження гунів, їхній зовнішній вигляд, розповідає про гунські звичаї, озброєння та ведення війни; у добірних символічних словах Аполлінарій висвітлює протистояння римлян і гунів у битві під Сердикою (сучас. Софія) й перемогу перших під проводом Амфемія над другими, котрих вів Гормідак, у 456 р.

Панегірик V – “Панегірик, мовлений володарю імператору Цезарю Юлію Валерію Майоріану Августу”, присвячений, отже, Майоріану, зберігає також інформацію й про діяльність його діда у зв’язку з участю останнього у поході проти “скіфів”, тобто проти готів, 379 р. В опусі фігурує згадка про перемоги (з явним перебільшенням) римського флоту на Гіпанісі. Крім того текст містить опис ворожих Римові етносів, серед яких і старі варварські племена – бастарни, неври, сармати, і нові – гуни, алани, остготи та ін.; у зв’язку з походами Майоріана згадується і вождь гунів Тулдід, котрий підняв свою армію проти римлян у 458 р., а доти був їхнім союзником.

Сидоній, зокрема, відзначає: “Кажуть, що дід його [Майоріана] правив над Іллірійською землею разом з течією Істра там, де в Паннонії процвітав войовничий Акінк. Феодосій [Великий] у той час, як взяв у Сирмії ім’я Августа, мав при собі Майоріана як магістра обох армій, гадаючи рушити у східні частини держави. У

латійські літописи занесені діяння вождя, котрі відбувалися щораз, коли спрямовані проти скіфських поселенців флоти гнітили собою Гіпаніс, і маркітант насміхався над замерзлою Певкою, подумки вітаючи морози... Ти одразу приступаєш до того, чого не міг зробити у наш час жоден Август: ти запалюєш до зброї сувору рать семигирлового Істра. Твоїх знамен жахається все, що знаходить під Паррасійською Ведмедицею на Сітонському меридіані; бастарн, свев, паннонець, невр, гун, гет, дак, алан, беллот, рут, бургундіон, вес, аліт, бісалт, остгот, прокруст, сармат і мосх йшли за твоїми орлами; для тебе здійснює військову службу увесь Кавказ і Танаїс, що п'є скіфську воду... Одне плем'я відмовляється підкоритися, плем'я люте над сподівання, яке нещодавно відвело від Істра непокірну рать, яке не має вождів у війнах, а шаленство до битв навіює гордому народові Тулдіда" [3, с. 49-50; 38, с. 188-189].

Не менш цікава інформація наявна у "Панегірику, мовленому Авіту Августу" (Панегірик VII). Сидоній, перераховуючи варварські етноси та їхні прикмети, й пошановуючи Авіта Августа та Аеція – його сподвижника у війнах 435-437 рр. в Германії, особливо звертає увагу на навалу гунів під проводом Аттіли на германські землі та Галлію, і його поразку у 451 р. під Халоном (Шелоном) від союзних військ римського полководця Аеція та вестготського короля Теодоріха. Письменник також подає мальовничий опис ранкової ради старійшин "тетів".

Звернемось до тексту панегірика. "Ти тим часом прямуєш за Аецієм, акцентує Аполлінарій, тому що він часто навчався у війні зі скіфами; але хоча він збройний досконалець, він нічого не зробив без тебе, а ти – дуже багато без нього. Бо після ютунгів та норикських війн, підкорення винделиків він разом з тобою переможно звільнив белгів, яких пригнітили люті бургундіони. Там герул перемагається бігом, гун дротиками, франк плаванням, совромат щитом, салій ногами, гелон косою... Коли, після виконання високої посади префекта, Аецій подався в село... – як раптом на тебе, Галлія, вихлюпнулася вся Північ, здійснота зненацьким збуренням варварства: за войовничим ругом у супроводі гелона йде

лютий гепід; скіра спонукує бургундіон; вривається гун, беллонот, невр, бастарн, торінг, бруктер і франк, якого хлюпає своєю хвилею порослий очеретом Нікер; швидко загинув Геркінський ліс, зрубаний сокирою на човни, і вкрив Рен суднами; і вже полчища Аттіли, що наводять жах, розлились по твоїх полях” [3, с. 51; 38, с. 189].

Яскравими фарбами Аполлінарій Сидоній змальовує нараду готських старійшин: “Рано-вранці скликається рада за старовинним звичаєм гетів: стоять старійшини похилого віку, але меткі розумом; горбиться їхній одяг, брудні полотняні сорочки блищать на худорлявих спинах, підтягнуті плащі зі шкур не досягають гомілок і убогий вузлик прив’язує взуття із кінської шкіри під оголеним коліном” [3, с. 51; 38, с. 189].

Не менш цінними є історичні свідчення Св. Амвросія Медіоланського. У “Поясненні Євангелії від Луки” святитель згадує численні рухи північнопричорноморських племен у 60-х рр. IV ст. та їхнє вторгнення в Іллірик. “А про які, пише він, величезні битви й уявлення про битви ми дізнались! Гуни повстали на аланів, алани на готів, готи на тайфалів і сарматів. Навіть нас вигнання готів зробило в Іллірику вигнанцями з вітчизни, і ще немає кінця” [38, с. 195]. Лист 24-й, що має назву “Амвросій імператору Валентиніану”, відображає авторське ставлення до подій, пов’язаних з т.зв. варварськими війнами. Політично мудро й далекоглядно звучить схвалення Амвросієм використання Римом варварів проти варварів, як це зробив Флавій Баудо 381 р., коли готи воювали проти ютунгів.

Єпископ Медіолана (Мілана) в означеному контексті зазначає: “Але подивись, яка різниця між твоїми погрозами і смиренністю державного юнака Валентиніана. Ти шукав того, щоб, оточений юрмами варварів, напасти на Італію: Валентиніан усунув гунів і аланів, що наближались до Галлії землями Алеманнії. Що поганого в тому, що Баудо змусив варварів воювати з варварами? Бо поки ти задіюєш римських солдат, поки вони розтягуються з обох боків проти себе самих, ютунги спустошили Ретії у самісінькому центрі Римської держави, і тому гуни були запрошені проти ютунгів.

Але саме він, тиснувши зі своїх кордонів Алеманнію і пригнічуючи сусідством біди Галлії, був змушений кинути свої тріумфи, щоб ти не лякався. Порівняй між собою подвиг того й іншого. Ти влаштував напад на Ретії, Валентиніан купив тобі мир своїм золотом” [38, с. 196].

Ієронім Стридонський, Отець Церкви, перекладач Біблії на латину, у своїх працях неодноразово звертався до реалій епохи, в якій жив, описуючи напади варварів – у тому числі гунів та готів – на Імперію (“Листи”), також розповідаючи про їхні звичаї й традиції (“Проти Іовініана дві книги”). В опусі “Обмір провінцій”, авторство якого не є безсумнівним, окреслюються деякі геополітичні реалії того часу, зокрема Дакії і Гетики, Мезії та Ретії, Норіка і Паннонії, Сарматії й Таврійської Скіфії. Це, за визначенням фахівців, чи не єдиний приклад в античній літературі, коли скіфо-сарматські території зі сходу обмежував Борисфен-Дніпро, а не Танаїс-Дон [78, с. 69].

У листі 60-му – “До Геліодора”, Ієронім скаржиться: “Душа жахається перелічити біди наших часів. Вже двадцять років і понад те, як римська кров щоденно ллється між Константинополем і Альпами Юлійськими. Скіфію, Фракію, Македонію, Дарданію, Дакію, Фессалію, Ахайю, Епіри, Далмацію і всі Паннонії спустошують, тягнуть, грабують гот, сармат, квад, алан, гуни, вандали і маркомани” [38, с. 197]. В листі 77-му – “До Океану”, церковний письменник прямо називає найнебезпечнішого для Європи ворога: “Ось увесь Схід затремтів від навальних звісток, що від крайніх меж Меотіди, між крижаним Танаїсом і лютими народами массагетів, де Александрові заборолу стримують дикі племена скелями Кавказу, вирвалися рої гунів, котрі, літаючи туди й сюди на стрімких конях, все наповнили різаниною та жахом” [38, с. 197].

В листі 107-му – “До Лети”, Отець Церкви влучно аналізує ситуацію, що склалась: “Відклав сагайдак арменій, гуни вивчають Псалтир, холоди Скіфії киплять вогнем віри, руде і біляве військо готів возить із собою намети церков; і, можливо, вони тому б’ються з нами рівноладно, що сповідують однакову віру” [38, с. 197]. Зреш-

тою, у листі 122-му – “До Агерухії”, він резюмує: “Із справжніх бід перелічу деякі. Якщо нас трохи до сих пір залишається серед живих, – це не за наші чесноти, а по милості Господа. Незчисленні і найлютіші народи зайняли обидві Галлії. Увесь простір між Альпами та Піренеями, все між Океаном і Реном спустошили квади, вандали, сармати, алани, гепіди, герули, саксони, бургундіони, алемани” [38, с. 197-198].

Однак найбільш конкретизовано (в плані опису варварських звичаїв), без обтяжливих образних та алегоричних прийомів і відступів, автор висловлюється саме в праці “Проти Іовініана дві книги”: “Номади, троглодити, скіфи і нові дикі гуни живляться напівсирим м’ясом... Сармати, квади, вандали і незчисленні інші племена з насолодою їдять конину і лисяче м’ясо... Массагети і дербіки вважають найнещаснішими тих, котрі помирають від недуги, і своїх батьків, родичів та близьких, коли вони зістаряться, ріжуть і поїдають, пояснюючи, що краще буде, якщо літні люди будуть з’їдені ними, аніж хробаками. Тібарени вішають на шибеницях улюблених дідів. Гіркани викидають їх напівживими хижим птахам і собакам, а каспії – тим самим звірам кидають померлих. Скіфи тих, котрі були любі померлим, закопують живцем з кістками небіжчиків” [38, с. 198].

Наступні джерела – суто церковні твори на історичну тематику – так само висвітлюють з різних боків проблему гуно-готських стосунків. У даному контексті можна виділити ґрунтовну й достатньо об’єктивно складену “Церковну історію” [38, с. 202-206] аріанина Філосторгія Каппадокійського (365-427) в екзерпціях Константинопольського патріарха Фотія (858-867; 877-886), розлогу “Церковну історію” [18] Сократа Схоластика (380-440), дещо тенденційну “Церковну історію” [19] Феодорита, єпископа Кирського (390-457), й барвисту, проте насичену деталями та цікавими фактами “Церковну історію” [38, с. 226-230] уродженця Палестини Ермія Созомена (379-448), де він багато уваги приділяє гунській інвазії й гунським війнам.

Філосторгій як історик демонструє високий рівень обізнаності у

тогочасній воєнно-політичній ситуації. Він послідовно розглядає події, що відбувалися у Північному Причорномор'ї та центральноевропейському регіоні у IV – на початку V ст. (до 425 р.). З кінця III ст. тут, як відомо, відбуваються складні етнополітичні процеси, визначені проникненням сюди північних (германських) племен, з котрих чільне місце займали готи. Войовничі й пасіонарні готи залюдили Крим, Приазов'я та Причорномор'я (до Дунаю) (мал. 3), заснували, за свідченням скандинавських хронік (“Харварасага”, “Піснь про Хліду”, “Старша Едда” та ін.), власну столицю на Дніпрі – Данпарстад. Однак наприкінці IV ст. на цьому терені починається гунський період: гуні підкорили аланів, потім розгромили своїх

Мал. 3. Готське поселення кінця IV – початку V ст.
Сучасний малюнок.

головних конкурентів – готський союз племен (остання чверть IV ст.), а їхня влада над Боспором тривала до початку VI ст.

З цитованих патріархом Фотієм уривків привертає увагу пові-

домлення з дев'ятої книги опусу Філосторгія: “Скіфи, які живуть за Істром, через нашествя на них уннів, знялися з батьківщини і переправились мирно на римську землю. Ці унни – ймовірно той народ, що давні звали неврами, вони жили біля Рипейських гір, з яких котить свої води Танаїс, котрий впадає в Меотійське озеро. Скіфи, що переселилися, спочатку скромно ставились до римлян, а потім вдалися до розбишацтва і вчинили жорстоку війну. Валент, дізнавшись про це, виїхав з Антіохії і, діставшись до Константинополя, рушив у Фракію. Він вступив у битву з варварами і зазнав великих втрат, а тому стрімко кинувся навтьоки. В розпачливому стані, не знаючи що робити, він з небагатьма супутцями сховався в одній, наповненій сіном будівлі, що стояла в полі. Варвари, які переслідували його, підпалили цю будівлю, втім, як і інші, що були на їхньому шляху, анітрохи не підозрюючи присутність імператора. Так загинув Валент, втративши водночас найзначнішу і кращу частину Римської держави. Варвари під проводом Фритігерна безбоязко спустошили всю Фракію” [38, с. 205].

Про гунів та готів йдеться і в одинадцятій книзі: “Філосторгій каже, що одні з гунів спочатку підкорили собі і спустошили значну частину Скіфії, яка лежить за Істром, а потім, перейшовши через скуту льодом ріку, увірвались своїми юрмами в Римську землю і, пройшовшись по Фракії, розграбували усю Європу (мал. 4); інші ж, що жили східніше, перейшли через річку Танаїс і увірвались у східні області [Римської імперії], а потім через Велику Арменію – в так звану Мелітину. Звідси вони напали на Євфратську область, пройшли до Келесирії і, пройшовши через Кілікію, вчинили неймовірне побиття людей... До всього цього приєднався Трибігільд, родом скіф з так званих нині готів, бо ці скіфи діляться на силу-силенну різних племен. Він мав під проводом варварську силу і перебував у фригійському місті Наколії і мав титул комета, але змінив дружні стосунки до римлян на ворожі і, почавши з Наколії, захопив багато фригійських міст і вчинив велике побиття людей” [38, с. 205-206].

Грецький правник з Константинополя – Сократ Схоластик, роз-

Мал. 4. Гуни у захопленому місті. Сучасний малюнок.

глядає непрості взаємини Імперії та задунайських племен, котрих, у свою чергу, тиснули гуни. Авторський погляд і трактування відповідних історичних подій подаються ним в руслі політизованої дидактики. Наприклад, у четвертій книзі твору, в §34, що має симптоматичну назву “Як готи, переможені іншими варварами, перебігли у римську область і були прийняті імператором, що спричинилось до загибелі Римської держави й самого імператора”, Сократ відзначає: “Трохи згодом, як варвари уклали між собою дружбу, знову зазнали нападу з боку інших сусідніх варварів, так званих уннів; вони, вигнані зі своєї країни, перебігли на римську землю, обіцяючи служити імператорові і виконувати все те, що звелить римський імператор” [18, с. 91; 38, с. 209].

Далі Сократ акцентує: “Це стало відомо Валентові; нічого не загадуючи, він наказує виявити милість прохачам, і вже в цьому показує себе милостивим. Він визначає їм для оселення частини

Фракії, вбачаючи в цьому найбільше щастя; він вважав, що набув ладне і облаштоване військо проти варварів, тому сподівався, що варвари будуть страшнішими охоронцями кордонів, ніж римляни, і тому згодом не переймався збільшенням римського війська. На ветеранів, які хоробро бились у війнах, він не звертав уваги, а зібраних з провінції по селах всіляких солдат він обсилав сріблом, наказуючи вимагати від платників [податків] по 80 золотих на солдата, хоча раніше не полегшив їм внесків. Це спричинило тодішнє, хоча й нетривале, сумне становище Римської держави” [18, с. 91-92; 38, с. 209].

Феодорит Кирський, уродженець Антіохії й учень Св. Іоанна Золотоустого, в “Церковній історії” теж окрему увагу приділив гунам, яких називає “кочовими скіфами”. Виклад “гунської теми” єпископ зосереджує на описі походу царя Роїла (тобто Руаса, дядька Аттіли й Бледи) під стіни Константинополя: “Коли Роїл, ватажок кочових скіфів, перейшов через Істр з величезними юрмами (мал. 5), гра-

Мал. 5. Гунське військо в атаці. Сучасний малюнок.

бував і спустошував Фракію і загрожував облягти, негайно взяти й зруйнувати царственне місто [Константинополь], Бог вдарив з неба блискавками і громовими стрілами, спалив самого Роїла і знищив все його військо” [38, с. 225].

Правник (адвокат у Константинополі) та історик Ермій у своїй “Церковній історії” проявляє аналітичні здібності та широту в охопленні й осмисленні значного історичного матеріалу, присвяченого неоднозначним гуно-готським контактам на межі IV-V ст. Автор піддає власному трактуванню наслідки тиску тамтешніх племен як на північні провінції Західної імперії, так і на столицю Візантії. Созомен у геополітичному ракурсі характеризує гунську навалу на Північне Причорномор’я, внаслідок чого мешкаючі там готи самі рушили, як згадувалось вище, в Римські володіння за Дунаєм. Історик має на увазі Азовське море (“Меотиду”), коли пише про “озеро” між готами та гунами і переповідає поширену легенду, як тварина (бик чи лань) вказала гунам брід через море. Цінними є вказівки Созомена про долю готів за Дунаєм упродовж 367-369 рр.: як під проводом короля вестготів Атанаріха, так і одного з впливових вестготських вождів Фритігерна.

Окреслені аспекти він подає наступним чином: “Готи, які раніше жили за рікою Істром і панували над іншими варварами, були вигнані так званими уннами і переправились в римські обшири. Цей народ [гуни], як кажуть, був раніше невідомим як мешкаючим біля Істра фракійцям, так і готам. Вони, незнані одні одними, жили поряд, оскільки між ними простилалось велике озеро; причому кожен з них вважав, що заселена ним країна є краєм суходолу, а за ним тягнуться безкраї море і вода. Якось сталося, що вкушений гедзем бик перейшов через озеро, а за ним рушив пастух, який, побачивши землі протилежного берега, сповістив про це своїм співплемінникам. Інші ж розповідають, начебто лань показала уннам, що полювали, цю дорогу, ледь вкриту зверху водою. Вони тоді вернулися назад, подивовані оглядом неznаної доти країни з помірнішим кліматом і зручною для землеробства, й доповіли правителяві народу про те, що вони бачили.

Спочатку вони з невеликими силами спробували змагатися з готами, а потім вчинили нашествя з величезними юрмами, перемогли готів у бою і захопили всю їхню землю. Переслідувані готи перейшли на римську землю, а коли переправились через річку, відправили посольство до імператора з обіцянкою бути у майбутні часи союзниками і з проханням дозволити їм оселитися, де вони захочуть. На чолі цього посольства стояв єпископ готського народу Ульфїла. Посольство досягло своєї мети, і готам було дозволено жити у Фракії. Трохи згодом вони розпочали внутрішні чвари і поділились на дві частини, з яких однією керував Атанаріх, а другою – Фритігерн. Сталася війна, і Фритігерн зазнав поразки у бою й звернувся по допомогу до римлян. Коли імператор дозволив фракійським воїнам з'єднатися з ним та надати допомогу, в новій битві Фритігерн виявився переможцем і змусив тікати партію Атанаріха” [38, с. 228].

В межах виділеної проблематики не можна оминати й важливі “гунські” свідчення авторитетного латинського християнського історика і церковного діяча Павла Орозія (383-441). Його “Історія проти язичників” [9] зберігає повідомлення (Книга VII) про низку ключових подій тієї бурхливої епохи: внаслідок гуно-аланського нашествия готи 375 р. відкочували, як вже згадувалось, до Фракії (з дозволу імператора Валента), а 378 р. у битві під Адріанополем була знищена практично вся римська армія і загинув сам імператор. Задунайські ж готи під проводом Атанаріха опирались на тискові гунів та аланів: на теренах південно-східної України вони у 375-376 рр. навіть звели грандіозну фортифікаційну споруду, названу “стіною Атанаріха”. Орозій яскраво розповідає, як гунни і алани (мал. 6) обійшли готів з тилу, й Атанаріх змушений був відступити у район Карпат. Надалі у готському війську стався бунт, й Атанаріхові довелося втекти у Константинополь до імператора ромеїв Феодосія Великого, де він і помер.

Для прикладу наведемо декілька уривків з опусу Павла Орозія, котрі дозволяють скласти уяву про рівень авторської поінформованості щодо перебігу подій у римському та варварському “світах”.

Мал. 6. Алани в поході. Сучасний малюнок.

“На одинадцятому році свого правління, констатує Орозій, Валентиніан, лаштуючись до війни із сарматами, які наповнили Паннонії і спустошили їх, біля міста Бригітіона був задушений раптовим виливом крові, званим по-грецьки апоплексією, і помер... На тринадцятому році царювання Валента... плем'я гунів (мал. 7), тривалий час відрізане неприступними горами, збурене раптовим шаленством, рушило проти готів, скрізь викликало серед них безлад і вигнало із старожитніх місць проживання. Готи перейшли Данувій і, в своєму вигнанні, були прийняті Валентом без будь-якої угоди й навіть не віддали римлянам зброї, щоб їм (варварам – Я.Я.) можна було спокійно вірити.

Потім через нестерпну жадібність вождя Максима, спонукані голодом та непевністю, взяли за зброю, перемогли військо Валента і розвіялись по Фракії, все наповнюючи вбивствами, пожежами й грабунками. Валент

Мал. 7. Гунський воїн початку V ст.
Реконструкція
Г. Самнера.

вирушив з Антіохії і, поставлений у безвихідь через нещасну війну, караючись пізнім каяттям за свій великий гріх, звелів вернути єпископів та інших святих з вигнання. Отже, на п'ятнадцятому році свого правління він провадив у Фракії цю жалюгідну війну з готами, які в той час вже поправили свої сили і не відчували ні в чому нестачі. Перший же натиск готів викликав безлад у загонах римських вершників й полишив без прикриття лави піхоти. Незабаром піхотні легіони були з усіх боків оточені кіннотою ворога і, всіяні спочатку хмарами стріл, а потім, коли вони збожеволіли від страху і кинулись врозтіч важкопрохідними шляхами, вони врешті загинули, перебиті мечами і списами переслідувачів. Сам імператор був поранений стрілою, кинувся тікати, ледве був віднесений у хатину якогось села, але, переховуючись там, був застуканий переслідуючим ворогом; під хижу був підкладений вогонь і він був спалений, а щоб свідчення його кари і Божого гніву були для нащадків страшнішим прикладом, його позбавили навіть спільного поховання" [9, с. 74; 38, с. 221-222].

Далі Орозій висвітлює ситуацію на Сході: "Феодосій енергійно напав на ті великі скіфські племена, що наганяли жах на всіх предків, яких уникав навіть Александр Великий, як свідчили Помпей і Корнелій, а тепер, після знищення римського війська, відмінно спорядженого римськими кіньми і зброєю, – а саме аланів, гунів і готів, і переміг їх у багатьох великих битвах. Він переможцем увійшов у місто Константинополь і, щоб не виснажити неперервною війною сам по собі невеликий загін римського війська, уклав мир з готським царем Атанариком. Атанарик одразу по прибуттю в Константинополь помер. Усі готські племена по смерті царя, бачачи звияту і доброту Феодосія, підкорились римській владі... Таким чином, і тут кров'ю двох людей припинена була міжусобна війна, за винятком тих десяти тисяч готів, котрі Феодосій послав наперед, і Арбогаст, як кажуть, повністю знищив; але втратити цих останніх було користю, і те, що вони були переможені, було перемогою...

Я промовчую про дрібні чвари між собою самих варварів, коли по черзі два потоки готів, потім алани і гуни грабували один одного, чинячи різні вбивства. Радагайс, найстрашніший з усіх давніх і теперішніх ворогів, зненацька напав і наповнив всю Італію; кажуть, що в його народі було понад двісті тисяч готів. Цей, понад те, що мав неймовірну кількість людей і нездоланну звитягу, був язичник і скіф. Він, як це у звичаї в такого роду варварських племен, обіцяв всю кров римського роду випити на честь своїх богів” [9, с. 74-75; 38, с. 222-223].

Наявні писемні джерела дозволяють констатувати, що попри очікування й сподівання, у 369 р. Імперія закрила готам доступ в межі правобережних провінцій по всьому дунайському кордону; виняток склала невелика, добре укріплена ділянка нижньодунайського лімесу. Напередодні масового переселення в Імперію придунайські готи займали райони Олтенії, Мунтенії, південно-східного передгір'я Карпат і значну частину Молдавії на правах пануючого племені, хоча й не були єдиними мешканцями цієї обширної області [42, с. 271]. Поява гунів радикалізувала ситуацію й кардинально її змінила в бік швидкої ескалації етнотериторіального конфлікту з подальшими міграційними тенденціями (для готів) та зміною пріоритетних політичних векторів на міжнародній арені. Наприкінці IV ст. остаточно сформувалось і актуалізувалось “готське питання”; тоді ж розпочалась протидія йому об'єднаної гунської номади.

Ретроспекція першого етапу Великого переселення народів, крім провідного гунського чинника, вимагає також визначення місця та ролі готів, як одного з найчисленніших германських етносів, у римо-варварському протистоянні на тлі інших міграційних рухів войовничих європейських племен і субетносів.

У післяадріанопольський період для західної частини Імперії як і до того, вразливим місцем залишається нижньореїнський лімес. З кінця IV ст. продовжувалось його зміцнення. В цей час допоміжними військами у Галльській префектурі командував франк Арбогаст (388-394). Він продовжував набирати на службу своїх співплемін-

ників франків і за їхньою допомогою відновлював оборону Рейна. Проте 388 р., як фіксує Св. Григорій, єпископ Турський (538-594), загони франків на чолі з вождями Генобавдом, Маркомиром та Сунноном прорвали нижньореїнський лімес і здійснили набіг на Галлію, спустошивши околиці Кельна [22, с. 73]. Арбогасту все ж вдалося відновити в цьому районі status quo й укласти з франками, що вторглися, договір, згідно з яким вони знов стали федератами Імперії [22, с. 75-77]. У подальшому з франкськими вождями були підписані нові договори, а також реорганізована оборона лімесу на Нижньому Рейні.

Ненадовго у цьому регіоні рах Romana запанував спокій, у той час як Балкани потрясав “реванш” варварської стихії готів Аларіха. Будучи федератами імператора Сходу, ці готи розташовувались у Нижній Мезії та Фракії. Вони допомогли Феодосію перемогти узурпатора Євгенія [46, с. 110]. Далі, повернувшись на Балкани, готи зажадали виплатити їм встановлену державою щорічну “федератську” платню (stipendia) або видати відповідну кількість продовольчих продуктів (annonaе, victualia) [46, с. 110]. Позбавившись після смерті Феодосія I (січень 395 р.) федератського статусу, готи, як зазначає Клавдій Клавдіан, обрали Аларіха конунгом і, спустошуючи все на своєму шляху, вирушили на Константинополь – столицю новоутвореної Східної Римської імперії [37, с. 57]. За повідомленням Зосими, неподалік ромейської столиці їх зустрів із почтом фактичний глава цивільної адміністрації Візантії – префект преторію патрикій Флавій Руфін (335-395). Він запропонував готам Аларіха офіційно переселитися у провінції Східного Іллірика [37, с. 57].

Територіально-адміністративна історія цієї старої римської провінції мала свою специфіку. Після перемоги Феодосія над Максимом та Євгенієм, префектура Іллірик, яка включала діюцези Македонії (6 провінцій: Македонія I, Македонія II, Епір Новий, Епір Старий, Фессалія, Ахайя) і Дакії (5 провінцій: Верхня Мезія, Дакія Прибережна, Дакія Середземноморська, Дарданія, Превалітана), була остаточно підпорядкована амбітному Кон-

стантинопольському двору і залишилась за ним після розмежування держави у 395 р. Означені провінції складали префектуру Східний Іллірик з центром у місті Сирмій. Західний Іллірик, або діоцез Іллірія, охоплював 6 провінцій: Далмацію, Верхню Паннонію (з виокремленням з неї Валерії), Нижню Паннонію, Савію, Норик Прибережний, Норик Середземноморський. Західний Іллірик перебував під управлінням Міланського двору і входив у префектуру Італії, котра складалась з 3 діоцезів: Італії, Іллірії та Африки. Демаркаційна лінія між Східним і Західним Ілліриком проходила по річці Дрина [37, с. 57].

Необхідно підкреслити, що саме Іллірик був тим “цивілізаційним” мостом, який довгі століття з’єднував латинський Захід з грецьким Сходом. Східний Іллірик з Візантією був зв’язаний адміністративно; із Заходом його контакти були обширнішими і не припинялись завдяки великій стратегічній магістралі, що з’єднувала Константинополь, Пловдив, Сердику, Наїсс, Вімінацій,

Мал. 8. Аларіх.
Малюнок XIX ст.

Сирмій та Аквілею. Цим шляхом рухались армії, посольства, торговці, місіонери. Отже Іллірик завжди залишався стратегічно важливою й привабливою територією як для римлян, так і для варварів.

На думку В. Буданової, готам, можливо, було надано право самим збирати тут аннону. Після перемовин з Руфіном готи Аларіха (мал. 8) повернули в Македонію та Фессалію й проникли в Грецію через Фермопіли; вони зруйнували Афіни, спалили Коринф, спустошили Пелопоннес. Рейди вестготів (тервінгів) (мал. 9) проходили на тлі внутрішньо-

Мал. 9. Вестготський воїн часів Аларіха.
Реконструкція
А. Макбрайда.

політичної боротьби та зростаючих протиріч між Східною та Західною імперіями. Згідно з джерелами, поведінка Аларіха на Балканах дискредитувала Руфіна. Він був убитий солдатами вже згадуваного Гайни. Це сталося в листопаді 395 р., коли Гайна зі своїми легіонами підійшов до Константинополя. Після смерті Руфіна реальна влада над армією опинилась в руках саме Гайни. З'єднавшись із повсталими готами Трибігільда, Гайна у 399 р. здійснив спробу захопити політичну владу у Візантії, про що у подобицях розповідає Зосима. Населення візантійської столиці, кероване вожаками “антигерманської групи”, повстало проти готів і перебило декілька тисяч їх. Це, як відомо, сталося 400 р. [34, с. 42]. Розлючений Гайна розорив Фракію і мав намір перейти Геллеспонт, але був зупинений відданим імператору Аркадію готом Фравіттою [34, с. 42]. Гайні вдалося утекти за Дунай, проте там він був схоплений гунами і страчений.

Послідовно ці події висвітлює той самий Філосторгій: “Посланий проти нього (Трибігільда – Я.Я.) [за спалення фригійських міст] воєначальник Гайна, також варвар, зрадив перемогу, задумуючи зробити те ж саме з римлянами. Звідти Трибігільд, мовби уникаючи Гайну, увірвався в Пісидію і Памфілію і спустошив їх. Потім, ослаблий, в свою чергу, численними незручностями місцевостей та сутичками з ісаврами, він подався на Геллеспонт і, переправившись у Фракію, трохи згодом був убитий. Гайна після своєї зради повернувся у Константинополь з титулом воєначальника і задумав підкорити його собі. Але якась збройна небесна сила явилась тим, хто намагався напасти на місто і настраши-

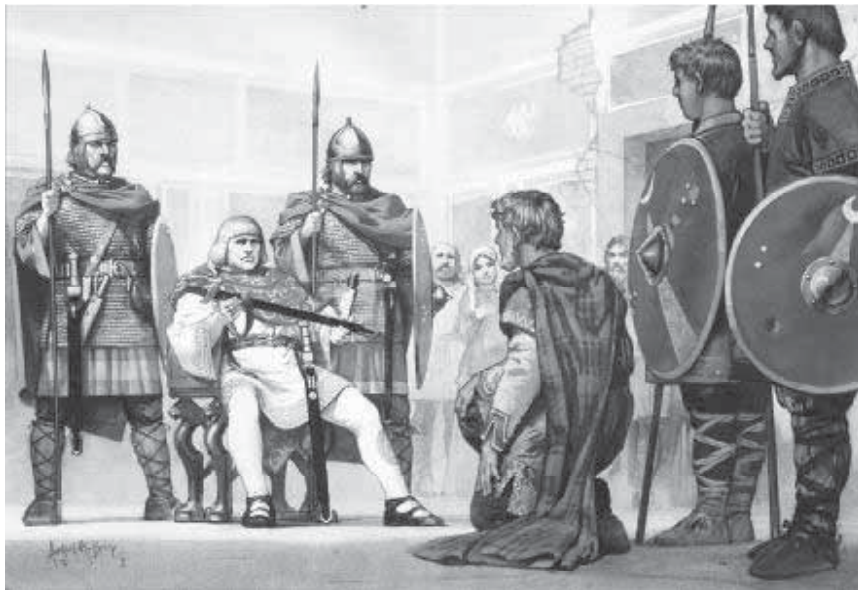
ла їх своєю з'явою й захистила місто від захоплення, а одвертих змовників передала людському правосуддю і відбулось велике їх побиття.

Гайна був [настільки] вражений таким жахом, що відразу з настанням ночі втік з міста з ким міг із своїх прихильників, силоміць прорвавшись крізь варту біля воріт. А оскільки Фракія була спустошена і не могла ні надати яких-небудь харчів, ні витримати нового спустошення, то Гайна подався в Херсонес, маючи намір переправитися звідти в Азію на плотах. Коли цей намір став відомий імператорові, проти нього був посланий воєначальник Фравіт, родом гот, а за релігією – еллін, вірний римлянам і вельми вправний у військовій справі. В той час, коли Гайна відправляв своє військо наперед для переправи на плотах, Фравіт напав на них зі своїм флотом і досить легко винищив усіх, хто плів на плотах. Гайна, геть зневірившись щодо порятунку, подався у горішню Фракію; тут трохи згодом деякі з унівів напали на нього і вбили. Засолена голова його була привезена у Константинополь” [30, Col. 491-492; 38, с. 206].

Одночасно Візантія намагалась не допустити посилення позицій “регента обох Імперій” Флавія Стиліхона (був призначений самим Феодосієм), який, перебуваючи на Балканах, відстоював універсалистські зазіхання та інтереси Заходу в особі імператора Гонорія (395-423). Однак у переслідуванні Аларіха Стиліхон не виявляв бажаної наполегливості. Вірогідно, його обережність пояснювалась не стратегічними талантами чи воєнною прагматикою, а лояльністю й симпатією до того, як самостійний та енергійний виходець з Барбарікуму намагався “вписати” свій “народ” у римський цивілізаційний простір. Влітку 395 р. загони Стиліхона відзначились бездіяльністю у Фессалії, а 397 р. вони мляво стримували експансіоністські устремління Аларіха, оточивши його в Ахайї. У підсумку той спромігся таки прорватися в Епір і уникнути небезпечної зустрічі зі Стиліхоном [37, с. 58].

У цій складній ситуації Візантія змушена була підписати мирну угоду з готами. Аларіхові дарували довгоочікуване звання магістра

армії Іллірика; у свою чергу готи знов стали частиною римських допоміжних військ і могли одержувати, крім гарантованої платні (*tributum*), зброю й утримання, як всі римські солдати. Утримання готів лягло на плечі іллірійців [42, с. 270]. Через два місяці й Західна імперія оголосила Аларіха своїм полководцем, теж затвердивши за ним звання магістра армії в Іллірику. За повідомленням того ж Клавдія Клавдіана, обидві сторони наввипередки забезпечували його зброєю, грошима, спорядженням і харчами, що дало готам можливість добре підготуватись до переселення в Італію [37, с. 58]. Перед походом відбулась традиційна готська присяга й “роздача мечів” (мал. 10). Політика “міграційного заохочення” і “воєнного потурання” з боку ромеїв та латинян, природно, викликала стур-

Мал. 10. Готський воїн присягає своєму вождю і отримує від нього меч. Сучасний малюнок.

бованість і приховану образу серед гунських керманічів. Однак на відкритий конфлікт з греко-римлянами вони ще не наважились, натомість активізувавши свої напади на готів.

Залишаючи під тиском гунів звичну для себе географічну зону Барбарікуму, готи потрапили в нові умови. На Балканах для них змінилось багато що, у тому числі етнічне оточення та взаємовідносини з Візантією. Вони набули набагато жорстокішої та агресивнішої форми. Постало питання вже біологічного існування племені. Екстремальна, критична ситуація усувалась міграцією варварів, котра на даному етапі (кінець IV – початок V ст.) була своєрідною парадигмою, ідеєю рятування племені. Зрештою, майже чверть століття минуло з того часу, як придунайські готи переселились в Імперію. З моменту обрання Аларіха конунгом вони являли собою компактну етнічну масу не лише близькоспоріднених, а й відмінних одна від одної племінних груп [37, с. 58].

Як підкреслює В. Буданова, це була “вже більш консолідована етносоціальна спільність, яка, виконуючи федератські функції, могла не тільки підтримати владу імператора “чужого народу” й держави, а й демонструвала готовність служити своєму конунгу. Проявилось у готів і бажання до певної територіалізації *exercitius Gothorum*. Вони намагались осісти у визначеній області для збереження своєї внутрішньої організації та управління. Саме після 378 р. у готів йде процес формування “народу” вестготів. Розрізнені племінні групи, що вирушили за Аларіхом до Італії, дедалі більше консоліднуються, і цей процес остаточно завершується за його наступників” [37, с. 58-59].

Перший етап переселення готів до Італії відбувався у 400-402 рр. Йому передували перемовини Аларіха з адміністрацією Західної імперії щодо надання земель для розселення у Західному Іллірику. Подібне прохання було цілком правомірним, оскільки на цей час готи Аларіха залишались федератами як Східної, так і Західної імперій. Згідно з федератським статусом вони законно вимагали виділити їм землі для постою. Проте залишається незрозумілим, чому Аларіх відмовлявся від союзу з Візантією із почесними титулами та званнями, запропонованими йому. Оскільки готи вирушили в дорогу з дружинами та дітьми, можна говорити не про

пересування з метою грабунку й розбою, а про серйозні наміри Аларіха “вивести” свій “народ” зі Східної Римської імперії й продовжити переселення до Західної імперії [37, с. 59].

Готи Аларіха рушили через Паннонію: уверх по річці Саві, через Юлійські Альпи і вниз по річці Ізонцо. В листопаді 401 р. була взята в облогу, а взимку 402 р. захоплена Аквілея, порт і арсенал, а також її фортечні укріплення й бастіони [46, с. 153]. Аларіх зайняв усю провінцію Венеція і почав просуватись до Медіолана, де перебував двір імператора Гонорія. Через те, що з боку Верони на допомогу Гонорію поспішав Стилихон, Аларіх відступив у Лігурію, можливо, маючи намір далі вирушити до Галлії [46, с. 153]. На початку квітня 402 р. в Полленції (сучас. Полленца) його наздогнала частина військ Стилихона й 6 квітня (в день Пасхи) відбулася битва, описана Орозієм, Йорданом, Клавдіаном та Пруденцієм. Після цієї битви Західна Римська імперія знов відновила федератський договір з Аларіхом. Готи відступили до Аквілеї. Влітку 402 р., порушивши договір, вони намагались захопити Верону, але зазнали поразки [46, с. 153-154].

Аларіх, розуміючи критичність моменту, намагався передислокуватись за межі Італії. Тим не менш, просунутися за Альпи йому не вдалося, оскільки Стилихон оточив його в горах. Готський конунг відійшов у Західний Іллірик і розташувався на Саві в Далмації [37, с. 59]. Оскільки ж це не вирішувало проблеми переселення готів, навряд чи можна було очікувати, що він надовго скориться існуючим принизливим обставинам. Механізм, який призвів до міграційного руху очолюваних ним готів, безумовно підштовхував його до активних дій у досягненні поставленої мети [37, с. 59].

Восени 404 р. через Верхній Дунай до Італії прорвались численні племена сарматів, гепідів, саксів, бургундів, аламанив, остготів (грейтунгів) (мал. 11), вандалів, свевів, бастарнів, очолювані Радагайсом (399-406), про що повідомляє Галльська хроніка 452 р. [27] й “Всесвітня хроніка” Проспера Тірона Аквітанського (400-463) [33]. Радагайсу вдалося дійти до Флоренції та взяти місто в облогу. Роблячи ставку на загони дванадцятитисячної “інтернаціональної

гвардії” федератів з готських, аланських і гунських племен, котрими командували гот Сар та гун Ульдїс (вбивця Гайни), Стилїхон, згідно з даними “Історії” Олімпїодора Фївейського (перша половина V ст.), 406 р. розгромив третину війська Радагайса, а решту захопив у полон; самого Радагайса він стратив [8, с. 76]. На відміну від серйозних планів переселення Аларїха, це був звичайний рейд варварів з метою грабунку. Після подій 406 р. у вирішенні “готського питання” гуни перейшли до прямих безжальних переслідувань ослаблених та розпорошених готських племен.

В межах узагальнення необхідно відзначити наступне. На практиці зупинити маси вандалів, свевів і алан, що перейшли Рейн, у Стилїхона не було ні сил, ні можливості. Ситуацію в деякій мірі врятував новий узурпатор, який з’явився у Британії: ним був римський легат, який виступив під ім’ям імператора Константина III. Він висадився в Галлії, переуклав договори з колишніми федератами Імперії – франками, бургундами, аламаннами, – і спільними зусиллями на 409 р. їм вдалося відтіснити більшу частину озброєних прибульців за Піренеї. На землях Галлії залишилась тільки група алан на чолі з Гоаром, що осіла в районі Орлеана й перейшла на службу до римлян. Друга частина алан, керована Респендіалом, разом з вандалами та свевами опинилась в Іберії (Іспанії).

Те, що сталося в Галлії, суттєво підірвало авторитет Стилїхона. Населення Імперії, перебуваючи в тотальній кризі, яка невпинно поглиблювалась, почало шукати внутрішнього ворога, винуватця

Мал. 11. Остготський вершник
першої половини V ст.
Реконструкція Д. Шумата

усіх нещасть та бідувань. У багатьох випадках подібний пошук набуває національного забарвлення. Римляни такого ворога бачили у “своїх варварах”, зокрема – в Стилїхоні. Імператорське оточення підозрювало існування організованої таємної змови всіх варварів проти Рима, на чолі якої нібито і стояв “підступний вандал” Стилїхон.

Згадали, як в Македонії та Іллірику Аларіх декілька разів за загадкових обставин, без бою, виходив з оточення військ Стилїхона. Його вороги при дворі вважали, що масштабне нашествя вандалів, свевів і алан 406 р. теж відбулось за сприяння зрадника-вандала. Підозрювали також, що він хоче прикликати в Італію готів Аларіха, а перемовини з останнім дійсно велися: його збирались використати для боротьби з неконтрольованими прикордонними варварами й нахабним британським узурпатором Константином III. У 408 р. несподівано помер візантійський імператор Аркадій, і виникла підозра, що Стилїхон, одружений з улюбленою племінницею Феодосія Великого Сереною, користуючись родинними зв'язками, збирається звести на східний престол свого сина Євхерія, зарученого з Галлою Плацидією, звідною сестрою померлого імператора. Законному нащадку, сину Аркадія, виповнилось лише сім років, і на реальну владу він, звісно, претендувати не міг.

Становище Флавія Стилїхона при дворі ще більше похитнулось через його особисті конфлікти й нестерпний, скандальний характер. Однак найголовніше – більшість солдат і командирів у римському війську були незадоволені засиллям варварів на високих командних постах; воєнний потенціал варварів, особливо готів та гунів, був на початку V ст. вже явно вищий ніж імперський, і римляни, котрі свій майже розгубили, відверто заздрили.

У підсумку все вилилось у погром римськими солдатами всіх варварів без розбору, який спалахнув несподівано. Був убитий і сам Стилїхон – його зрадницьки виманили з церкви, де він переховувався (мал. 12). Ті, хто врятувався (кількість вбитих сягала тридцяти тисяч), втекли зі столиці до Аларіха; перейшов у повному складі й дванадцятитисячний, переважно остготський, корпус

Мал. 12. Вбивство Флавія Стиліхона
біля сходинок церкви.
Малюнок XIX ст.

“оптиматів”-федератів особистої гвардії Стиліхона, прийнятий на службу від Радагайса. Лише алани Сара залишились вірними Риму та їхні давні союзники гуни. Події, що розгорнулись після 408 р., призвели до остаточної конфронтації між гунами та готами, і “готське питання” знайшло своє логічне розв’язання у наступній ліквідації гунською номадою готського геополітичного домінування в етнічно строкатому, ніким до кінця не кон-

трольованому ареалі існування європейського Барбарікуму.

Джерела та література: 1. Агафий Миринейский. О царствовании Юстиниана / Пер. М.В. Левченко. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – 256 с.; 2. Аммиан Марцеллин. Римская история / Пер. Ю. Кулаковского и А. Сонни; науч. ред. Л.Ю. Лукомский. – СПб.: Алетейя, 1994. – 569 с.; 3. Аполлинарий Сидоний. Письма и панегирики // Позднеантичные публицисты и политические деятели. – М.: Крон-Пресс, 2003. – С. 37-64; 4. Евагрий Схоластик. Церковная история / Пер., коммент. и прилож. И.В. Кривулина. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2005. – 408 с.; 5. Захария Ритор. Хроника Захария Ритора // Пигулевская Н.В., Ближний Восток. Византия. Славяне. – Л.: Наука, 1976. – С. 197-236; 6. Иордан. О происхождении и деяниях гетов (“Getica”) / Пер. и коммент. Е. Ч. Скржинской. – СПб.: Алетейя, 1997. – 506 с.; 7. Никифор, патриарх. Бrevиарий // Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: “Хронография” Феофана, “Бrevиарий” Никифора. – М.: Наука, 1980. – С. 216-230; 8. Олимпиодор Фиванский. История / Пер., вступ. ст., коммент. и указ. Е.Ч. Скржинской; под ред. П.В. Шувалова. – СПб.: Алетейя, 1999. – С. 64-82; 9. Павел Орозий. История против язычников. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2006. – 534 с.; 10. Приск Панийский. Сказания Приска Панийского / Пер. Г.С. Дестуниса // Феофан Византиец. Летопись от Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта. Приск Паний-

ский. Сказания Приска Панийского. – Рязань: Александрия, 2005. – С. 453-533; 11. Прокопий Кесарийский. Война с вандалами / Пер., ст., коммент. А.А. Чекаловой // Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. – М.: Наука, 1993. – С. 175-315; 12. Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. С.П. Кондратьева: В 2-х ч. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – Ч. 1. – 334 с.; 13. Прокопий Кесарийский. Война с готами / Пер. С.П. Кондратьева // Прокопий Кесарийский. Война с готами. О постройках: В 2-х ч. – М.: Арктос – Вика-Пресс, 1996. – Ч. 2. – С. 5-137; 14. Прокопий Кесарийский. Война с персами / Пер., ст., коммент. А.А. Чекаловой // Прокопий Кесарийский. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. – М.: Наука, 1993. – С. 7-175; 15. Псевдо-Дионисий Ареопagit. Корпус “Areopagiticum”. – М.: Греко-Латинский Кабинет, 2004. – 234 с.; 16. Св. Феофан Исповедник. Хронография // Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: “Хронография” Феофана, “Бревиарий” Никифора. – М.: Наука, 1980. – С. 211-215; 17. Созомен Эрмий. Церковная история. – М.: Православный Паломник, 1996. – 341 с.; 18. Сократ Схоластик. Церковная история. – М.: Православный Паломник, 1998. – 248 с.; 19. Феодорит Кирский. Церковная история. – М.: Свет с Востока, 2003. – 385 с.; 20. Apollinaris Sidonius C.S. Carmina V. Panegyric Maioriano // Apollinaris Sidonius C.S. Epistolae. Carmina / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1893. – Vol. VIII. – P. 210-224; 21. Apollinaris Sidonius C.S. Carmina VII. Panegyric Anthem // Apollinaris Sidonius C.S. Epistolae. Carmina / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1893. – Vol. VIII. – P. 241-255; 22. Gregorii Turonensis. Historia Francorum // Gregorii Turonensis. Opera // Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Merovingicarum. – Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1884 – T. I. – VIII+964 p.; 23. Ioannes Antiocheus. Fragmenta // Fragmenta Historicorum Graecorum. – Roma, 1902. – Vol. IV. – P. 535-622; 24. Ioannes Malalae. Chronographia / Rec. L. Dindorf. – Bonnae, 1831. – XXVI, 691, III p.; 25. Marcellini V.C. Comit. Chronica, ann. 377, V, III. // Marcellini V.C. Comit. Chronicon / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1894. – Vol. XI. Chronica Minora II. – P. 21-26; 26. Marcellini V.C. Comit. Chronica, ann. 427, X. I. // Marcellini V.C. Comit. Chronicon / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1894. – Vol. XI. Chronica Minora II. – P. 39-104; 27. Marcellini V.C. Comit. Chronica, ann. 441, III. II. // Marcellini V.C. Comit. Chronicon / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1894. – Vol. XI. Chronica Minora II. – P. 191-222; 28. Marcellini V.C. Comit. Chronica, ann. 447, II, VI. // Marcellini V.C. Comit. Chronicon / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1894. – Vol. XI. Chronica Minora II. – P. 248-276; 29. Marcellini V.C. Comit. Chronica, ann. 447, II, VI. // Marcellini V.C. Comit. Chronicon / Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1894. – Vol. XI. Chronica Minora II. – P. 248-276; 30. Philostorgios.

Ecclesiastica historia // Migne J.-P. Patrologiae cursus completus. Series Graeca. Corpus histories. – Lipsiae, 1861. – Vol. LXV. – Col. 459-638; 31. Prisci Fragmenta // Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. AA. – Berolini, 1870. – Vol. I. – P. 55-108; 32. Priscus // Blockley R.C. The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. Vol. II: Text, Translation and Historiographical Notes. – Liverpool: Univ. Press, 1983. – P. 70-98; 33. Prosperi Tironis. Epitoma Chronicon edita primum ann. 433, continuata ad ann. 455 // Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Auctores antiquissimi. – Berolini, 1894. – Vol. XI. Chronica Minora I. – P. 341-490; 34. Альфан Л. Варвары от Великого переселения народов до тюркских завоеваний X века. – СПб.: Евразия, 2003. – 415 с.; 35. Бувье-Ажан М. Атилл: Бичь Божий. – М.: Молодая гвардия, 2003. – 230 с.; 36. Бьюри Д.Б. Варвары и Рим. Крушение империи. – М.: Центрполиграф, 2013. – 221 с.; 37. Буданова В.П. Варварский мир эпохи Великого переселения народов. – М.: Наука, 2000. – 544 с.; 38. Крисаченко В.С. Христианство на теренах України. I-XI ст. – К.: Наукова думка, 2000. – 486 с.; 39. Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу: Германский натиск. – СПб.: Евразия, 2006. – 399 с.; 40. Пенроз Дж. Рим и его враги. – М.: ЭКСМО, 2008. – 296 с.; 41. Скардилий П. Готы. Язык и культура. – СПб.: Филол-ий фак-тет СПбГУ: Нестор-История, 2012. – 388 с.; 42. Щукин М.Б. Готский путь. Готы, Рим и Черняховская культура. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 590 с.; 43. Babcock M. The night Attila died: solving the murder of Attila the Hun. – Berkley: Berkley Books, 2005. – 324 p.; 44. Babcock M. The stories of Attila the Hun's death: narrative, myth, and meaning. – Dublin: Edwin Mellen Press, 2001. – 129 p.; 45. Bäuml F. Attila: the man and his image. – Budapest: Corvina, 1993. – 131 p.; 46. Braund D. Rome and the Friendly Kings: The Character of the Client Kingship. – L.: F.O.S., 1984. – XV, 391 p.; 47. Brion M. The Story of the Huns. – L.: R.M. McBride, 1931. – 286 p.; 48. Clover F.M. Geiseric and Attila // Historia, 1973. – T. 22. – №1. – P. 104-117; 49. Enoki K. The Legend of the Origins of Huns // Byzantion, 1945. – Vol. XVII. – P. 244-252; 50. Enoki K. The Origin of the White Huns or Hephtalites // East and West, 1955. – № 3. – P. 231-238; 51. Gordon C.D. The age of Attila. – N.Y.: DIN, 1960. – 304 p.; 52. Gordon C.D. The age of Attila: fifth-century Byzantium and the Barbarians. – Michigan: University of Michigan Press, 1966. – 228 p.; 53. Harmatta J. The Dissolution of the Hun Empire. 1. Hun Society in the Age of Attila // Acta Archaeologica Hungaria, 1952. – Vol. 2. – Fol. 4. – P. 277-305; 54. Harmatta J. The Golden Bow of the Huns // Acta Archaeologica Hungaria, 1951. – Vol. 1. – Fol. 1-2. – P. 107-151; 55. Harvey C. Attila, the Hun. – N.Y.: Infobase Publishing, 2003. – 100 p.; 56. Herbert W. Attila: King of the Huns. – L.: H.G. Bohn, 1838. – 553 p.; 57. Hinds K. Huns. – L.: Marshall Cavendish, 2009. – 80 p.; 58. Holland C. The death of Attila. – Knopf, 1973. – 273 p.; 59. Howarth P. Attila, King of the Huns: Man and Myth. – L.: Barnes and Noble Books, 1994. – 205 p.; 60. Hutton E. Attila and the Huns. – L.: Constable, Limited, 1915 – 228 p.; 61. Ingram S. Attila the Hun. – Blackbirch: Blackbirch Press, 2002. – 112 p.; 62. Laidlaw R.

Attila: The Scourge of God. – Brooklyn: Birlinn, Limited, 2007. – 320 p. ; 63. Maenchen-Helfen O.J. Huns and Hsiung-Nu // Byzantion. American Series III, 1945. – Vol. XVII. – P. 222-243; 64. Maenchen-Helfen O.J. The World of the Huns: Studies in Their History and Culture. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1973. – 639 p.; 65. Man J. Attila The Hun. – L.: Transworld, 2005. – 389 p. ; 66. Mounter P. Attila the Hun. – Chicago: Jolly Good Egg Productions, 2008. – 84 p.; 67. Napier W. Attila. – L.: Orion, 2006. – 480 p.; 68. Nickel H. About the Sword of the Huns and the “Urepos” of the Steppes // Metropolitan Museum Journal, 1937. – Vol. 7. – P. 70-88; 69. Nicolle D. Attila the Hun. – Oxf.: Osprey, 2000. – 64 p.; 70. Oliver M.T. Attila The Hun. – Lucent Books, 2005 – 112 p.; 71. Perowne S.A. The end of the Roman world. – L.: Rott, 1966. – 448 p.; 72. Price S.S., Price S. Attila the Hun: Leader of the Barbarian Hordes. – L.: Scholastic Library Pub, 2009. – 128 p.; 73. Reynolds R.L., Lopez R.S. Odoacer: German or Hun? // The American Historical Review, 1946. – № 52. – P. 36-53; 74. Rice E. The Life and Times of Attila the Hun. – L.: Mitchell Lane Pub Incorporated, 2009. – 48 p.; 75. Segura A., Ortiz J. Attila. – N.Y.: Heavy Metal Magazine, 2001. – 68 p.; 76. Tompson E.-A. A chronological note St. Germanus of Auxere // Analecta Bollandiana, 1957. – Vol. LXXV. – P. 133-142; 77. Tompson E.-A. A History of Attila and the Huns. – Oxf.: Univ. Press, 1948. – 363 p.; 78. Tompson E.-A. The early Germans. – Oxf.: Univ. Press, 1965. – 358 p.; 79. Tompson E.-A. The Goths in Spain. – Oxf.: Univ. Press, 1969. – 291 p.; 80. Tompson E.-A. The Visigots in the Time of Ulila. – Oxf.: Univ. Press, 1966. – 324 p.; 81. Várdy S.B. Attila. – Dublin: Chelsea House Publishers, 1991. – 111 p.

УДК: 94 (3945) “04/07”

Богдан БОДНАРЮК

**СИРІЙСЬКЕ ЧЕРНЕЦТВО IV – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ VII ст.:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ, ДУХОВНО-СВІТОГЛЯДНІ
ОРІЄНТИРИ ТА АСКЕТИЧНА ПРАКТИКА (V)**

*У статті автор розглядає комплекс проблем, пов'язаних з ви-
токами, особливостями становлення і розвитку раннього пра-
вославного чернецтва на території Сирії. Також висвітлюються
організаційні засади, духовно-світоглядні орієнтири та аскетична
практика сирійських чернечих общин, які сформувались і набули
усталених традиційних форм протягом IV – першої половини VII
ст. Крім того, автор аналізує типи, види і форми чернечої аскези,
поширені саме в сирійських спільнотах подвижників євангельської
самоти.*

Ключові слова: Схід, Сирія, сирійське чернецтво, православна
аскеза, аскетична практика, чернечі общини, сирійські святі.